

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.35.2.7>

Krešimir Mićanović, Luka Prkačin

OD DEKLARACIJE I PREDLOGA DO SIMPOZIJUMA

O književnom jeziku i politici u Bosni i Hercegovini (1967–1970)

dr. sc. Krešimir Mićanović, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
kresimir.micanovic@ffzg.unizg.hr *orcid.org/0000-0001-6563-0925*

Luka Prkačin

luka.prkacin7@gmail.com *orcid.org/0009-0002-3461-5719*

izvorni znanstveni članak

UDK 81'272(497.15)“1967/1970“

rukopis primljen: 11. listopada 2023; prihvaćen za tisak: 3. studenoga 2023.

U radu se raspravlja o jezičnoj politici u Bosni i Hercegovini, koja je tada jedna od šest socijalističkih republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u razdoblju od ožujka 1967. godine, kada je objavljena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, do sarajevskog Simpozijuma o jezičkoj toleranciji održanog u travnju 1970. Podrobno se raščlanjuju simpozijijski zaključci te polemičke rasprave prouzročene njihovim različitim tumačenjem i vrednovanjem. Uzimajući u obzir cjelinu jezičnopolitičkih procesa u Bosni i Hercegovini, na koncu se ustvrđuje da se Simpozijum može uzeti kao međaš nove, autonomne bosansko-hercegovačke jezične politike u socijalističkom razdoblju.

Ključne riječi: *Simpozijum o jezičkoj toleranciji; Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika; Predlog za razmišljanje; jezična politika u Bosni i Hercegovini; varijante književnog jezika; srpskohrvatski/hrvatskosrpski*

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, sročena kao amandmanski prijedlog i objavljena 17. ožujka 1967. na naslovnici *Telegrama*, naišla je na oštru osudu Saveza komunista. Izvršni komitet CK SK Hrvatske utvrdio je 21. ožujka, na samu početku kampanje protiv njezinih sastavljača i potpisnika, da je Deklaracija naišla na opravdanu osudu javnosti. Istoga dana u Beogradu Izvršni komitet CK SK Srbije pozdravio je i primio s odobravanjem „principijelno i odlučno reagovanje javnosti i političkih faktora u Hrvatskoj“. U izvještaju sa sjednice, koji se u *Politici* 22. ožujka objavljuje pod naslovom „Šovinizam jedne hrani se šovinizmom druge strane“, ne spominje se izričito tekst napisan povodom objave Deklaracije i pročitan na redovitoj skupštini Udruženja književnika Srbije 19. ožujka, što će ubrzo javnosti biti poznat kao Predlog za razmišljanje. Ipak, nesumnjivo je da upravo u vezi s Predlogom – „nacionalistički elementi u Srbiji“ Deklaraciju su dočekali „sa ciničnim zadovoljstvom, uzeli je kao paravan za svoje nacionalističke protivakcije“, „nacionalistički krugovi u Srbiji prihvataju legitimnost ideja iznesenih u deklaraciji, uzimajući sebi pravo da se izjašnjavaju u ime srpske nacije i njene kulture“ – srpsko partijsko vodstvo najavljuje vlastitu akciju. Izvršni komitet CK SK BIH na proširenoj sjednici 27. ožujka raspravlja o „idejno-političkoj sadržini i karakteru“ Deklaracije i Predloga, o „političkim posljedicama i reagovanjima u vezi s njihovim donošenjem“. U *Oslobođenju*, glavnom bosansko-hercegovačkom političkom dnevniku, priopćenje sa sjednice donosi se 29. ožujka na naslovnici pod naslovom „Smišljena politička akcija protiv bratstva i jedinstva“, a u nastavku na 4. stranici „Protiv oživljavanja nacionalnih antagonizama prikrivenih naučnim ruhom“. Na istoj toj stranici objavljeno je i otvoreno pismo nastavnika i suradnika Filozofskog fakulteta u Sarajevu u kojemu se iznosi „neslaganje sa sadržajem i načinom donošenja“ Deklaracije „kao i sa reagovanjem grupe srpskih književnika u Beogradu“, prenosi se priopćenje JAZU povodom „objavljivanja takozvane ‚deklaracije o hrvatskom jeziku‘“, kratko obavještava da su sudionici konferencije SK „opštine Kreševo“ u „najoštrijoj formi osudili“ Deklaraciju „kao akt male grupe ljudi koji je usmjeren u pravcu narušavanja bratstva i jedinstva naših naroda“, da je u Lištici [danas Široki Brijeg] istaknuto „da Deklaracija narušava temelje naše socijalističke zajednice i njene najveće – tekovine – bratstvo i jedinstvo naših naroda“, obavještava da u Zagrebu nije održan sastanak aktiva SK Društva književnika Hrvatske, među „zagrebačkim književnicima protesti protiv Deklaracije još uvijek su samo pojedinačni“.

Partijsko vodstvo u Sarajevu ustvrdilo je 27. ožujka da su „Deklaracija i Predlog ne samo izraz nacionalističkih i šovinističkih gledanja i opredjeljenja njihovih potpisnika, nego i pokušaj otvorene političke diverzije protiv bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i socijalističkog patriotizma naroda Jugoslavije“. Takvi su diskvalifikativi – nacionalizam, šovinizam, politička diverzija protiv bratstva i jedinstva – uporište brojnih komentara, osuda i zaključaka u cijeloj Jugoslaviji.¹ Specifičnost reakcije komunističkog vodstva u BiH jest u tome da se u donošenju Deklaracije i Predloga vidi „nastavak hegemonističkih aspiracija prema Bosni i Hercegovini koje su u prošlosti dolazile s jedne i s druge strane“. Nije izričito rečeno da su Deklaracija i Predlog prijetnja SR BiH, no to se može dobro iščitati iz riječi da je njezino stvaranje u okviru SFRJ „istorijska osuda ovih aspiracija“, da oživljavanje „svakog nacionalizma i hegemonizma podsjeća“ u BiH „na takvu mračnu prošlost i njene posljedice“. U priopćenju se posve općenito i zakučuljeno navodi – cilja se po svemu sudeći na Peti kongres jugoslavenskih slavista održan upravo u Sarajevu 1965. godine i postkongresne polemike – da su sličnog karaktera [poput Deklaracije i Predloga] bile „i neke rasprave povodom pitanja jezika vođene i prije“, da su se one „neposredno, sa samozvanom i nametljivom paternalističkom zabrinutošću, odnosile na jezičku i kulturnu praksu u našoj Republici“, no da je na „uočavane političke tendencije i kalkulacije“ u tim raspravama „nedovoljno odlučno reagovano i u našoj i u drugim republikama“. Ubrzo nakon sjednice partijskog vodstva održana je 6. sjednica GO SSRN BiH na kojoj je izričito rečeno da su Deklaracija i Predlog „napad na bratstvo i jedinstvo, na temelje naše socijalističke zajednice i posebno kao prijetnja jedinstvu naroda Bosne i Hercegovine, kao prijetnja ravnopravnosti naše Republike u zajednici jugoslovenskih naroda i narodnosti“ (*Oslobođenje*, 1. 4. 1967, 3).

Početak prosinca 1967. godine održan je u Beogradu sastanak predstavnika izvršnih komiteta centralnih komiteta SK BiH, Crne Gore, Hrvatske i Srbije. Nakon toga, po svemu sudeći u skladu s rečenim na tom sastanku, u CK SKH održan je interni sastanak s hrvatskim jezikoslovcima i književnicima, a u CK SKS sa srpskim jezikoslovcima i kulturnim radnicima. Potom je javnost obaviještena o rezultatima rasprava o suvremenoj jezičnoj problematici na sjednici IK CK SKH 21. prosinca te sjednici IK CK SKS 29. prosinca 1967. Zatim se i u Sarajevu u organizaciji republičkog partijskog vodstva raspravlja o jezičnoj politici. Na sastanku Komisije za

¹ Vidi: Duranović (2011), Samardžija (2017), Novaković (2020).

idejno-politička pitanja iz oblasti obrazovanja, nauke i kulture CK SK BiH 10. siječnja 1968. predstavnici republičkog vodstva naglašavali su da Deklaracijom i Predlogom „stvorenja situacija zahtijeva intervenciju komunista kao progresivnih društveno-političkih snaga, jer su jezični problemi u BiH političke prirode“. Tada je odbačen „pokušaj bilo kakve *patronaže* iz susjednih republika i naglašena potreba afirmacije samostalne republičke politike na vlastitom teritoriju“. Izričito je rečeno da „Srbi Bosne i Hercegovine ne mogu se smatrati područjem na koje bi Srbija mogla imati neke pretenzije i na kome bi mogla imati ma kakve ingerencije, kao što se ni Hrvati ne mogu smatrati područjem Hrvatske, njenom sferom uticaja“ (Veladžić 2021: 999). Poput hrvatskog i srpskog izvršnog komiteta i bosansko-hercegovački nakon internih razgovora održao je sjednicu o čemu je obaviještena javnost. Na njoj je 15. ožujka 1968. Izvršni komitet „konstatovao da je pitanje jezika u našoj republici osjetljivo i zbog toga što je u Bosni i Hercegovini malo područja koja su nastanjena stanovništvom isključivo jedne nacionalnosti. Narodi Bosne i Hercegovine, Srbi, Hrvati i Muslimani, ravnopravno se i slobodno služe i jednom i drugom varijantom hrvatskosrpskog, odnosno srpskohrvatskog jezika, miješajući njihova varijantna obilježja“ („Najveća tolerancija u upotrebi jezičkih varijanti“, *Oslobođenje*, 20. 3. 1968, 3). Izvršni komitet u tom je dokumentu prvi put spomenuo dvije varijante (Baotić 2005: 443), ali pritom nije terminološki precizirao – to nisu učinili ni hrvatski ni srpski izvršni komitet u svojim priopćenjima – da je jedna od tih varijanata, kako ih se tada uobičajilo nazivati (v. Mićanović 2013), zapadna, zagrebačka, hrvatska, a druga istočna, beogradska, srpska. Razvoj događaja pokazat će da su Deklaracija i Predlog postali „detonatori“ (Džaja 2004: 279) procesa oblikovanja samostalne bosansko-hercegovačke jezične politike, odnosno da su se njezina „idejno-politička načela“ (Veladžić 2021: 997) počela uobličavati u prvim reakcijama „republičkoga političkog i društvenog vrha“ na Deklaraciju i Predlog. U tom procesu, koji je u osnovi dovršen 1971. godine, važna uloga pripada skupu o jezičnoj toleranciji održanom u travnju 1970.

Milan Šipka (1969–70) otvorio je u časopisu *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti* anketu o jezičnoj toleranciji u nastavi te pritom izdvojio pet područja „u kojima nam se nude varijantna rješenja“: pismo, izgovor, terminologiju, naziv jezika te ortografsko-gramatička alternativna rješenja i leksičke dublete. U idućem broju objavljeni su anketni odgovori J. Vukovića i S. Markovića, dvojice profesora s Katedre za srpskohrvatski je-

zik Filozofskog fakulteta u Sarajevu.² Potom je na inicijativu i u organizaciji uredništva časopisa, kojemu su se pridružili i Društvo nastavnika srpskohrvatskog jezika i Republički prosvjetno-pedagoški zavod, održan skup od 23. do 25. travnja 1970. u Sarajevu – organizatori ga nazivaju Simpozijum o jezičkoj toleranciji – na kojemu se raspravljalo o temi naslovljenoj „Jezička tolerancija u nastavi (u školama SRBiH)“.

Na osnovi devet održanih referata i velikog broja izlaganja „u iscrpnoj i dugoj diskusiji“ sudionici „naučnog skupa“, kako se navodi u *Oslobođenju* (26. 4. 1970, 8), usvojili su tekst naslovljen Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji.³ U prvom se dijelu toga teksta utvrđuje da je književnojezična stvarnost u SR Bosni i Hercegovini specifična kao što je specifičan i njezin „društenopolitički položaj“, u njoj „žive pripadnici više nacija (Srbi, Hrvati, Muslimani)“, uz to se i književni jezik „razvijao u posebnim uslovima“, u njemu se ogleda „kako naše autohtono bosanskohercegovačko kulturno nasljeđe tako i uticaji nacionalnih kultura narodâ srpskohrvatskog jezičkog područja“. ⁴ Književni jezik u BiH „veoma je široko jedinstvo raznolikosti u književnojezičkoj praksi na cijelom srpskohrvatskom području“, stoga „mi u Bosni u Hercegovini, polazeći od osnovnih principa i pozitivnih tekovina Novosadskog dogovora, prihvatamo sve ono što egzistira na cjelokupnom hrvatskosrpskom jezičkom području u granicama zajedničke književnojezičke norme“. Izričito se navodi da narodima Bosne i Hercegovine i njihovoj kulturi „ne odgovara usmjeravanje književnog jezika u pravcu dvovarijantske (ili dvojezičke) polarizacije niti formiranje treće, bosanskohercegovačke varijante“. Utvrđuje se da svaki građanin Bosne i Hercegovine „ima puno individualno pravo na vlastiti izbor izražajnih mogućnosti našeg književnog jezika u cjelini“, da ta sloboda izbora znači „pravo na izbor svih mogućnosti koje pruža naša standardna hrvatskosrpska – srpskohrvatska jezička norma, pa i pravo opredjeljenja za jednu od postojećih književnojezičkih normi zapadne i istočne varijante u njihovom čistom obliku“. Sukladno tomu „pravo na potpuno slobodan izbor imaju i učenici osnovnih, srednjih i visokih škola u SRBiH“, a nastavnikova sloboda u nastavi „nužno

---

² J. Vuković, „Prilog ankete o jezičkoj toleranciji u nastavi“, S. Marković, „O jezičkoj toleranciji u našim školama“, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, br. 2, 1969–70.

³ Svi su referati objavljeni u *Prilozima* (3, 1969–70), a odlomci nekih referata i u dnevnim novinama (npr. u *Oslobođenju* u prazničkom trobroju 30. travnja – 1. i 2. svibnja, u *Vjesniku* 5. svibnja).

⁴ Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji, *Odjek*, 11–12, 1970, 31.

je ograničena njegovom funkcijom vaspitača“, on ne smije učeniku „name-tati svoja lična stanovišta i opredjeljenja“, nego je dužan, „kad god je to potrebno, ukazivati na sva izražajna sredstva koja pruža naša standardna jezička norma“. U pet su točaka – naziv jezika, pismo, izgovor, terminologija te leksik i pravopis – uobličeni zaključci. U prvoj od njih stoji: „Zvaničan naziv našeg jezika u SRBiH obavezno je dvočlan: srpskohrvatski – hrvatskosrpski. Izbor jednog od ovih naziva potpuno je slobodan, kako za nastavnika tako i za učenika.“ U drugoj se utvrđuje da su oba pisma, ćirilica i latinica, potpuno ravnopravna. Učenici osnovnih škola trebaju ovladati i jednim i drugim pismom, a učenici srednjih škola mogu „potpuno slobodno u nastavi upotrebljavati jedno od dva pisma – po svome izboru“. Treća točka: „Nastava u školama u SRBiH izvodi se na ijekavskom književnom izgovoru. Svi učitelji i nastavnici osnovne škole, kao i nastavnici srpskohrvatskog jezika u srednjim školama, treba da se u nastavi služe ijekavskim izgovorom.“ Na tome izgovoru „treba da se štampaju svi udžbenici“, a učenik „ima pravo na izbor izgovora našeg književnog jezika, ali je dužan da savlada pravila standardnog ijekavskog govora“. S obzirom na potrebu, zaključuje se u četvrtoj točki, da se učenicima „učine dostupnim sva kulturna dobra narodâ srpskohrvatskog jezičkog područja“, škola i sve druge prosvjetne institucije dužne su učenike upoznati „sa cjelokupnom stručnom terminologijom u granicama nastavnog gradiva“ i omogućiti im „potpuno slobodno individualno opredjeljivanje u toj oblasti“. Peta točka: „Polazeći od toga da je sve što živi na teritoriji srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog jezika, a prihvaćeno je standardnim jezičkim normama, naše zajedničko leksičko bogatstvo, učenik i nastavnik su potpuno slobodni u izboru izražajnih sredstava.“ Slobodan izbor vrijedi „i za postojeće ortografsko-gramatičke norme“, ali „uz jedino ograničenje“, u istom se tekstu „ne mogu naizmjenično upotrebljavati pravopisne dublete“.

Do javnosti je ubrzo doprlo da je pri usvajanju treće točke zaključaka došlo do nesuglasica, a iz naknadnih osvrta samih sudionika simpozija s tim u vezi mogu se posve jasno iščitati različite interpretacije. Dan po okončanju skupa *Oslobođenje* (26. 4. 1970, 8) donosi u cijelosti tekst zaključaka u kojemu stoji, u trećoj točki, da svi učitelji i nastavnici „treba da se u nastavi obavezno služe ijekavskim izgovorom“, a tri dana potom kratku obavijest organizatora, koju potpisuje prof. S. Marković, da su pri usvajanju zaključaka izvršene izvjesne izmjene, što „u jednoj rečenici bitno mijenja smisao teksta“. Dakle: „U rečenici ‚Svi učitelji i nastavnici osnovne škole, kao i nastavnici srpskohrvatskog jezika u srednjim školama, treba da se u nastavi

obavezno služe ijekavskim izgovorom', u usvojenom tekstu zaključaka izostavljena je riječ *obavezno*.⁵

Početkom lipnja 1970. objavljeni su članci dvojice sudionika simpozija u kojima se iznose oprečni stavovi u vezi s trećim zaključkom. Muhamed Huković (1970), profesor iz Sarajeva, u svojem osvrtu s ogorčenjem piše da je „u posljednjem času normalan tok i završetak“ simpozija „poremećen nemilim i nesretnim događajem – prijedlogom da se iz zaključka izbaci riječ ‚obavezno‘“. Navodi i da je još nesretnije to što je „taj prijedlog podržao i mnogo doprinio njegovom usvajanju“ profesor dr. Asim Peco, „nastavnik Filološkog fakulteta u Beogradu, inače ekavac i pristalica beogradske varijante“, „a da bi dojam bio još mučniji, ustao je i profesor dr Jovan Vuković, opet ekavac, i podržao taj prijedlog, tako da je to umnogome umanjilo politički značaj sastanka, a kod mnogih vratilo nepovjerenje u krajnji cilj i uspjeh Simpozijuma“. Huković je izričit u tome da je to „najveći udarac zadat intencijama Simpozijuma na kojem se najviše govorilo o potiskivanju ijekavice i nametanju ekavskog govora“. Bilježi među ostalim da je neposredno nakon Simpozijuma održana „redovna skupština nastavnika srpskohrvatskog jezika i književnosti“ u Tuzli na kojoj su pojedinci „vrlo otvoreno ustali u obranu ekavskog izgovora i suprotstavljali se zaključcima nazivajući ih čak i reakcionarnim i korakom nazad u odnosu na Bečki književni dogovor te Novosadske zaključke“. Prenosi tako riječi nastavnice iz Tešnja, „da je njen ekavski izgovor zajamčen ustavnim slobodama“, i komentira: „Zaboravila je kolegica da i djeca imaju ustavna prava te da su ta njihova prava, mislim, prioritetnija od njenih kao jedinke i da je nastavnica dužna poštivati jezične i govorne tradicije kraja u kome službuje i živi“. Huković piše o prodiranju ekavštine na ijekavska područja, što smatra „izuzetno važnim“, jer neki primjeri „više su nego alarmantni“. Postoje slučajevi „da mlađe generacije na čistim ijekavskim područjima govore i pišu ekavski, da se pojedine ekavske riječi uporno proturaju u sredstvima javnog informiranja“, a najaktualniji primjer „prodiranja ekavštine u Bosnu i Hercegovinu jeste to što u Tahmišćicevoj antologiji bosanskohercegovačke poezije od 35 pjesnika njih 17 piše ekavski“. ⁶ Svetozar

⁵ Novinar uz to objašnjava: „Pretpostavljajući da će zaključci biti usvojeni bez bitnih izmjena, organizatori su se složili da se u štampi objavi tekst koji je predložen simpozijumu“ („Obavještenje“, *Oslobođenje*, 29. 4. 1970, 5).

⁶ Antologija Huseina Tahmišćića – *Suočeni sa svijetom. Antologija novije poezije u Bosni i Hercegovini (1919–1969)* – objavljena je u časopisu *Život* (2–4, 1970), a potom u izdanju „Svjetlosti“ – *Suočeni sa svijetom. Antologija novije poezije u BiH* (Sarajevo, 1971). U prvu inačicu antologije uvrštena su 34, a u drugu, u izdanju „Svjetlosti“, 45 pjesnika. Tahmišćić na

Marković (1970) objašnjavao je u *Oslobođenju* da je o drugoj rečenici treće točke bilo najviše diskusije pri usvajanju zaključaka. U završnom dijelu simpozija, nakon što je nacrt zaključaka podijeljen sudionicima, „javila su se mišljenja da se nastavnici ekavci ne bi smjeli primoravati da prihvate ijekavicu, jer je to protivno principu tolerancije“. Na koncu je prihvaćeno „kao kompromisno rješenje izostavljanje riječi *obavezno*, i svi učesnici su se s tim saglasili“. Usvojena formulacija „istina, favorizuje ijekavicu, kao književni izgovor u Bosni i Hercegovini, ali ne primorava nastavnika da je prihvati“. Marković se osvrnuo i na zbivanja na godišnjoj skupštini u Tuzli, gdje su „ispoljena potpuno oprečna mišljenja o pomenutoj tački zaključaka: neograničeno pravo upotrebe ekavice u školama – i zabrana njene upotrebe“. Iz „proizvoljnih tumačenja“ treće točke „neki ljudi su shvatili“ da se „zabranjuje upotreba ekavštine, ne samo u školama nego uopšte“, a na drugoj strani govorilo se „o nekakvoj opasnosti od ekavizacije, što je posljedica izvjesnog opterećenja. U Markovićevoj interpretaciji intencija treće točke zaključka jest „preporuka o potrebi prilagođavanja“. I on smatra da je nastavnik „u izvjesnoj mjeri upućen na prilagođavanje učenicima“, da kao „vaspitač nastavnik treba da učini izvjestan intelektualni napor da bi se u nastavi što više približio učenicima“. Ali, to „sve pod uslovom da nastavnik *može* da savlada ijekavicu“, stoga je u trećoj točki „rečeno *da treba*, a ne *da mora* da se u nastavi služi ijekavskim izgovorom“. Učiteljima i nastavnicima osnovnih škola i nastavnicima „srpskohrvatskog jezika srednjih škola“, na koje se odnosi treća točka zaključaka, i nastavnicima ostalih predmeta u srednjim školama, na koje se ne odnosi, „treba ostaviti vremena za prilagođavanje – ako su u stanju da savladaju taj proces“. Marković, ekavac rođen u Vojvodini (Cvetković-Sander 2011: 258), u članku nije ništa rekao o svojem iskustvu prilagođavanja ijekavskoj sredini. Na temelju njegove elaboracije moglo bi se samo zaključiti da je on bio u stanju savladati taj proces, odnosno da je imao sposobnost da to uspješno učini. U traženju odgovora na pitanje što s pojedincima koji *moгу* savladati proces prilagodbe, ali to *ne žele*, Markovićeva elaboracija ne može nam pomoći.

S usvojenom kompromisnom trećom točkom zaključka nije bio zadovoljan ni Asim Peco (1970a), kojega je Huković prozvao kao onoga koji je mnogo doprinio njezinu prihvaćanju. U razgovoru za *Prosvetni pregled* Peco je govorio da „[m]ožda jedna tačka Zaključaka pomalo odudara“, ona „u ko-

---

ekavici piše predgovor antologiji i napomene (*Život*, 3–9, 134–135), a u knjižnom su izdanju ta dva teksta ijekavizirana.

joj se kaže da su nastavnici srpskohrvatskog dužni da u razredu govore ijekavski“, trebalo je „i ovde, a to sam i na Simpozijumu kazao“, pokazati „apsolutnu tolerantnost“. Ako se daje sloboda učeniku da bira „jedan od dva književna izgovora“, tada, po Pecinu mišljenju, nema razloga da se ona ne da i nastavnicima. Uvjeren je da prisutnost „nastavnika ekavaca nikako neće izmeniti učenikov domaći izgovor“, „po mom mišljenju, neće ostaviti negativne posledice“. U *Borbi* potom Peco (1970b) piše o postsimpozijским raspravama, ali tada ne izražava nezadovoljstvo zbog onoga što piše u trećoj tački zaključaka, nego zbog toga što se u tim raspravama u prvi plan stavljaju „one odredbe Zaključaka koje nisu ni najvažnije ni najbitnije, i njima se pridaje veći značaj nego što ga one same po sebi zaslužuju“, pa tako je ono što je najvažnije ostalo „u senci rasprava o tački 3“. Nakon simpozija često se ističe „kako je odredba o potrebi da se nastava“ u BiH „izvodi na ijekavskom narečju nešto što je osnovno i zašto se treba dokraja boriti“, a Peco ne prihvća takav stav: „da ponovim, ova odredba nije ključna u Zaključcima“. Ono što simpozijским zaključcima „daje istorijski značaj“, ističe Peco, jesu „misl“ da narodima u Bosni i Hercegovini „ne odgovara usmjerenje književnog jezika u pravcu dvovarijantske (ili dvojezičke) polarizacije niti formiranje treće, bosansko-hercegovačke varijante“. U sarajevskom je referatu Peco (1969–70), polazeći od toga da je „sasvim na mjestu uvrštavanje naših Muslimana u narode kojima je maternji jezik srpskohrvatski“, isticao da to ne znači da treba „po svaku cijenu tražiti neke osobenosti koje bi bile isključivo njihove i koje bi mogle poslužiti nekakvoj teoriji o „muslimanskom jeziku““ (22–23). Takve se specifičnosti mogu pronaći, ali, kako objašnjava, „one nisu takve prirode, niti imaju takvu lingvističku težinu da se na osnovu njih može govoriti o nekakvom posebnom jeziku naših Muslimana“ (23). Pri kraju svojeg izlaganja – kao što je to učinio prvi put u članku objavljenom u novinama i potom u časopisu⁷ – postavio je i pitanje „otkuda to da se danas javi težnja za muslimanskom individualnošću u jeziku“, a na njega je dao i vlastiti odgovor: „da bi se izbjeglo izjašnjavaње o pripadnosti ovoj ili onoj varijanti, pošlo se ka stvaranju vlastite varijante“ (25). Iz naknadne diskusije očito je da su te Pecine riječi prouzročile nezadovoljstvo dijela sudionika, „prije svega Muslimana“, koji su bili iziritirani dramatiziranjem teme koja nije postojala (Cvetković-Sander 2011: 256). Prvi je to

⁷ Peco je objavio u dva dijela članak „Muslimani i šćakavština“ u *Borbi* (26. i 27. 10. 1969), a potom je taj članak pretisnut u časopisu *Književnost i jezik* (1, 1970) pod naslovom „O specifičnostima govora naših Muslimana“. U simpozijским referatu ugradio je znatne dijelove toga članka.

pitanje „u referatu druga Pece“ prokomentirao Mustafa Ajanović, profesor Pedagoške akademije u Sarajevu: „Postavljanje pitanja posebnosti muslimanskog jezika – mislim da je najveća ludorija koja je mogla nekom na um pasti.“ Misli „da to nikako nije poteklo iz muslimanske sredine“, da jezik „Muslimana je apsolutno jednak s jezikom njihovih sugrađana, i tačno je ono što drug Minović kaže: da je to došlo sa strane; hoće neko drugi svoje račune da sviđa tu kod nas, odnosno preko nas“ (10).⁸ Huković je na skupu govorio – poslije o tome pisao u *Svijetu* – da se to pitanje „neosnovano dramatisovalo“, da mu nije poznato da je „iko ovdje, u Bosni, naročito iz redova jezičnih stručnjaka Muslimana to pitanje postavio“, a nije mu „čak poznato ni da se to i sa druge strane sugerira“. Zamolio je „druga Asima Peca“ da odgovori na pitanje koji je „taj konkretno, lingvista, koji je taj stručnjak jezični i gdje se postavilo pitanje muslimanske varijante“ (45–46). U raspravu se uključio, kako je sâm objasnio, Atif Purivatra, docent sarajevskog Fakulteta političkih nauka, s obzirom na to da „prof. Peco nije odgovorio na postavljeno pitanje“. No to je vjerojatno učinio i zbog toga što ga je Peco kritički spomenuo u svojim ranije objavljenim člancima.⁹ Prigovorio je Peci, uzimajući u obzir te njegove članke i simpozijски referat, da je „upravo predimenzionirao nastojanje“ nekih suvremenih povjesničara i sociologa „da po svaku cijenu traže neke osobenosti koje bi mogle poslužiti nekakvoj teoriji o muslimanskom jeziku“ (50). Izričit je bio u tome da „maternji jezik Muslimana je bio i ostao, kao što i prof. Peco kaže, srpskohrvatski, odnosno hrvatsko-srpski jezik“, da „ne postoji nikakav poseban muslimanski jezik i da je lansiranje ideja o muslimanskom jeziku – kako je jučer u diskusiji rekao prof. Ajanović – najveća ludorija koju je neko mogao u sadašnjem trenutku učiniti“ (52). Purivatra na kraju poziva da se u borbi „protiv svih oblika negiranja muslimanskog nacionalnog individualiteta“ radi na „afirmaciji Muslimana kao ravnopravnog faktora u svim oblastima društvenog života“, a u području lingvistike na afirmaciji „Muslimana kao ravnopravnog stvaraloca (a ne samo korisnika kako pojedinci misle i ističu) srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog jezika kao svoga maternjeg jezika“.

⁸ Ovdje se uz preuzete citate u zagradama navodi broj stranice u *Prilozima*, „Simpozijum o jezičkoj toleranciji – diskusija“, 4, 1969–70.

⁹ Peco (v. bilj. 7) osvrće se kritički na Purivatrinu rečenicu o šćakavštini („Muslimani – juče i danas“, *Borba*, 15. 9. 1969), a u simpozijском ga referatu ne spominje, tek da se „u posljednje vrijeme čuju mišljenja da se Muslimani srpskohrvatskog jezičkog područja, posebno oni u SR BiH, odlikuju šćakavštinom kao govornim tipom“ (18–19). Purivatra u svojem diskusijском istupu o tome nije rekao ni riječi.

U simpozijskoj diskusiji otvoreno je i pitanje statusa ćirilice. Sarajevski profesor Blažo Miličević¹⁰ navodi kao poznatu činjenicu da „sve više ljudi u Bosni i Hercegovini piše latinicom, a sve manje ćirilicom“. Tvrdi i da „upotreba pisma nema nacionalni karakter“ (5), ne slaže se s mišljenjem Markovića, koji je o tome pisao u *Prilozima*, „da je ‚upotreba ćirilice prije sredstvo nacionalnog legitimisanja nego znak opredijeljenosti za istočnu varijantu‘“. Miličević je izričit u tome da upotreba pisma „nije znak opredijeljenosti za određenu varijantu, niti je sredstvo nacionalnog legitimisanja“ (6). Lazar Matković, prosvjetni savjetnik iz Zenice, nije prihvatio tezu iz referata M. Šipke da se „latinica spontano širi i da postaje, spontano, i pismo Srba i Crnogoraca“. Uzima je kao „prividno tačnu“ jer „niti se latinica spontano javila u Beogradu, niti je ćirilica spontano potisnuta iz upotrebe u našoj Republici“ (33). Na pitanje koje sâm postavlja – „Da li je ćirilica u našoj Republici potisnuta pod izvjesnim pritiskom ili nije?“ – odgovara: „Ja tvrdim da jeste.“ Objašnjava da su se pojavili „i razni demagozi i ljudi roboti koji su postali isključivi u primjeni latinice“, da se čak i kažnjava one koji se nisu htjeli odreći ćirilice, govori o „prišivanju etiketa kao što su: šovinista, konzervativac, primitivac, geđžovac i sl. kao što se i onim Hrvatima koji umjesto uobičajenog *voz* kažu *vlak*, takođe prišiva etiketa šoviniste“.

U tekstu simpozijških zaključaka utvrđeno je da svaki građanin BiH „ima puno individualno pravo na vlastiti izbor izražajnih mogućnosti“, tako „i pravo opredjeljenja za jednu od postojećih književnojezičkih normi zapadne i istočne varijante u njihovom čistom obliku“. Da se to pravo kršilo, odnosno da se uskraćivala slobodna upotreba oblika hrvatske varijante, može se jasno iščitati iz Vukovićeve referata (1969–70: 28–29). U njemu su pobrojani u pet točaka slučajevi, „nacionalistički ekscesi u smislu najprimitivnije nacionalne tolerancije“, da se „nastavniku, Hrvatu, tamo negde kod Bugojna uskraćuje pravo da se služi izgovorom hrvatske varijante *kemija*, a ne *hemija*“, da se učiteljici u Biloj uskraćuje pravo da pred „velikom većinom hrvatske dece naš književni jezik naziva *hrvatskosrpskim* (a ne *srpskohrvatskim*)“, da se, „tamo na severu u jednom mestu do Save, nekome uskraćuje pravo da na administrativnim tablama pisanim latinicom stoji pisano *općina*, pored ćiriličkog natpisa *opština*“, da se u Mostaru nastavnik „izvinjava pred skupom svojih kolega što se, eto, služi hrvatskim terminima i izrazima (a niko ne primećuje da mu takva izvinjenja nisu potrebna)“, da se „u rogačkom kraju nastavniku, Hrvatu koji je došao sa Zagrebačkog sveučilišta,

¹⁰ Prezime se toga profesora u *Prilozima* na više mjesta navodi i kao Miličević i kao Milićević.

uskraćuju ‚hrvatizmi‘, čak i takvi kao što je *opskrbiti*, reč koja bi trebalo da nam je svima bliska tako da i ne osećamo da je Hrvati upotrebljavaju više nego Srbi. Itd., itd.“

Profesor Ferdo Boban, viši stručni suradnik u Republičkom sekretarijatu za obrazovanje i kulturu, u svojem je istupu ustvrdio da u „posljednjih dvadeset pet godina u nas“, dakle od 1945. godine, „*nije uloženo dovoljno truda na saniranju jezične tolerancije, korektnosti i ravnopravnosti*“ i to „ne samo iz neznanja ili primitivizma“, kao što „tvrdi prof. dr J. Vuković“. Navodi da primjera „netolerancije, potiskivanja druge varijante ima dosta“ (14), a iz svega rečenog očito je da je ta potisnuta druga varijanta – zapadna (hrvatska). Uvidom u udžbenike *istorije* za 5. i 7. razred i jezične udžbenike ustanovio je „*kako prevladava leksika, sintaksa, morfologija istočne varijante*“. Upozorio je na to „da nas više zanima jezična praksa, nego deklarativne izjave o ravnopravnosti u jeziku“, „simpozij će ostati jedan u nizu skupova na kojima je sve lijepo dogovoreno, *ukoliko se stvarno*, poslije simpozija ne učini ništa konkretno“. Boban na koncu očekuje od skupa „da dade svoj prilog jezičnoj toleranciji u Republici, ne u deklarativnom smislu (koji je i do sada bio dobar), nego u praktičnim rješenjima, koja će ujedno pokazati drugim centrima da ovdje samo možemo riješiti svoja pitanja na opće zadovoljstvo svih nacija naše Republike“ (15).

Poput Bobana ni dvojica zapadnohercegovačkih gimnazijskih profesora u svojim se istupima nisu toliko bavila primjerima kršenja individualnog prava na slobodnu uporabu varijantnih oblika, nego su govorila o zapostavljenosti i neravnopravnosti zapadne (hrvatske) varijante u bosansko-hercegovačkoj standardnojezičnoj praksi. Stanko Jurilj, profesor u tadašnjoj Lištici, iznosi svoje zapažanje o „nedovoljnoj zastupljenosti, tačnije nezastupljenosti zapadne varijante hrvatskosrpskog jezika u sredstvima javnog komuniciranja“ (41). Navodi da je u njima „istočna varijanta u vidnom preimućstvu“, smatra jedino ispravnim da se podjednako upotrebljava i jedna i druga varijanta hrvatskosrpskog jezika. Konačno, „jedan od naših zaključaka treba da bude ravnopravnost varijanata bez zapostavljanja i protežiranja, a da bi se to postiglo, izdavačka djelatnost, štampa, radio, televizija i dr. moraju upotrebljavati i zapadnu varijantu hrvatskosrpskog jezika“ (42). Ivan Miličević, profesor u Ljubuškom, kad je „na ovom skupu pokazana zavidna razina otvorenosti i iskrenosti“, utvrdio je, „[č]injenica je, priznali mi to ili ne,“ da je „sve do u najnovije vrijeme srpska varijanta našeg jezika bila, u utjecajnom smislu na Bosnu i Hercegovinu, u daleko povoljnijem položaju od hrvatske. I to ne samo u krajevima naše Republike gdje je dominiralo i gdje dominira

srpsko življe, što se donekle dâ i razumjeti, nego i u onima gdje je življe isključivo, ili gotovo isključivo, hrvatsko, a da i ne govorimo za područja gdje je muslimanski živalj u većini.“ (43) Zbog čega je „to tako bilo, a djelomično je i danas tako“, sâm Miličević ne može „s apsolutnom tačnošću odgovoriti“, ali čini mu se „najvažnijim i najpresudnijim momentom“ nacionalna struktura „prosvjetnih (i ne samo prosvjetnih) radnika, od učitelja do sveučilišnih profesora“. Kao drugi „jednako presudan faktor“ navodi, slično Jurilju, jezik radija, televizije i štampe u Bosni i Hercegovini. „I bez ruke na srcu moramo priznati da jezik našeg ‚Oslobođenja‘ i radija i televizije gotovo isključuje mogućnost utjecaja hrvatske varijante na bosanskohercegovački izraz, odnosno bilo kakvu egzistenciju obojenijih croatizama u tom istom izrazu. Ono što ih se sretne, to je zaista kao slučajnost. (Potrebno je ipak u pozitivnom smislu donekle izuzeti ‚Odjek‘, pa i ‚Svijet‘.)“ (44).

Nepunih deset mjeseci nakon simpozija, sredinom veljače 1971. godine, na sastanku u organizaciji CK SK BiH usvojen je dokument Književni jezik i književnojezička politika u Bosni i Hercegovini. Taj „svakako najznačajniji dokument književnojezičke politike u BiH“, kako navodi u naknadnoj elaboraciji Šipka (2001: 35, 181), jedan od njegovih sastavljača, „u cjelini je potvrdio“ simpozijske zaključke. U njemu izričito stoji da „Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji u nastavi predstavljaju osnovu za rješavanje konkretnih jezičkih problema u ovoj oblasti i stoga treba preduzeti potrebne mjere da se ti zaključci ostvaruju“. U srpnju 1971. Prosvjetno-kulturno vijeće Skupštine SR BiH donijelo je tekst svojih zaključaka u koje je pak ugradilo simpozijske zaključke, odnosno obvezalo je škole na upotrebu „dvočlanog naziva jezika srpskohrvatski-hrvatskosrpski“, ravnopravnu primjenu ćirilice i latinice, izvođenje nastave na ijekavskom književnom izgovoru i na primjenu „dvojne terminologije“ (2001: 183–184). Da se Simpozijum uzima kao međaš razdoblja nove, autonomne bosansko-hercegovačke jezične politike, može se dobro iščitati iz građe savjetovanja u Mostaru 1973. godine. Ovdje se ne možemo upuštati u raščlambu mostarske građe o provedbi simpozijumskih zaključaka. Tek izdvajamo polemički intonirano zapažanje Ivana Lovrenovića, sudionika savjetovanja, „o drastičnom raskoraku između *slova* i *prakse* proklamirane književnojezične politike u ovim našim neraskrčenim beha jezičnim mahalama i ćorsokacima“¹¹ kao poticaj za raspravu o učincima bosansko-hercegovačke jezične politike.

¹¹ Ivan Lovrenović, tada profesor u Mrkonjić Gradu, v. *Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku*, 1974, 112.

Izvori i literatura

- Baotić, Josip (2005) „Književnojezička politika 1970–1990 – Borba za zajedništvo i ravnopravnost“, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, ur. Svein Mønnesland, Sarajevo – Oslo, str. 435–477.
- Cvetković-Sander, Ksenija (2011) *Sprachpolitik und nationale Identität im sozialistischen Jugoslawien (1945–1991)*. Serbokroatisch, Albanisch, Makedonisch und Slowenisch, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Duranović, Amir (2011) „Vjesnici proljeća. Reakcije u Bosni i Hercegovini na objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje*“, *Prilozi*, 40, Sarajevo, str. 305–327.
- Džaja, Srećko M. (2004) *Politička realnost jugoslavenstva (1918–1991)*. *S posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb.
- Huković, Muhamed (1970) „Nade i strahovanja“, *Svijet*, 627, 5. 6. 1970, Sarajevo, str. 9.
- Marković, Svetozar (1970) „Nesporazumi oko treće tačke“, *Oslobođenje* [prilog *Nedjelja*], 7906, 6. 6. 1970, str. 6.
- Mićanović, Krešimir (2013) „Variationen zum Thema Standardsprache(n) und Varianten. Über den kroatisch-serbischen Sprachenstreit. *Typen slavischer Standardsprachen: Theoretische, methodische und empirische Zugänge*“, ur. Daniel Müller – Monika Wingender, Wiesbaden, str. 197–216.
- Mostarsko savjetovanje o književnom jeziku. (Referati, diskusija, zaključci)* (1974), Institut za jezik i književnost – Oslobođenje, Sarajevo.
- Novaković, Šimun (2020) „Provođenje partijskih zaključaka u institucijama potpisnicama *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje* – prema pisanju *Politike i Borbe*“, *Mostariensia*, 24, 1, Mostar, str. 31–73.
- Oslobođenje. List Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.
- Peco, Asim (1969–70) „Nacionalno osjećanje i jezička praksa“, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, 3, Banjaluka, str. 18–25.
- Peco, Asim (1970a) „Potpuna sloboda izbora jezičkih sredstava“, *Prosvetni pregled* 20, 27. 5. 1970, Beograd, str. 1, 5.
- Peco, Asim (1970b) „Udar na otvorena vrata“, *Borba*, 160, 13. 6. 1970, Beograd, str. 2.

Politika, Beograd.

„Simpozijum o jezičkoj toleranciji – diskusija“ (1969–70), *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, 4, Banjaluka, str. 1–53.

Samardžija, Marko (2017) *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. 1967. – 2017. Vijesti, komentari, osude, zaključci. U povodu 50. obljetnice donošenja*, Matica hrvatska, Zagreb.

Šipka, Milan (1969–70) „O jezičkoj toleranciji u nastavi – teze za javnu diskusiju“, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, 1, Banjaluka, str. 3–8.

Šipka, Milan (2001) *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni i Hercegovini (1850–2000). Dokumenti*, Institut za jezik, Sarajevo.

Veladžić, Sabina (2021) „Kultiviranje sociokulturnoga identiteta Bosne i Hercegovine kroz jezičnu politiku 1965. – 1973.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3, Zagreb, str. 989–1021.

Vuković, Jovan (1969–70) „Nizak nivo lingvističkog obrazovanja – stalan izvor jezičke netolerancije“, *Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti*, 3, Banjaluka, str. 26–35.

„Zaključci Simpozijuma o jezičkoj toleranciji“ (1970), *Odjek*, 11–12, Sarajevo, str. 31.

SUMMARY

Krešimir Mićanović, Luka Prkačin

FROM THE DECLARATION AND PROPOSAL TO THE
SYMPOSIUM: ON POLITICS AND STANDARD LANGUAGE
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (1967–1970)

In this paper we discuss language politics in Bosnia and Herzegovina, at the time one of the six federal republics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, during the period from March 1967, when the Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language was issued, until the Sarajevo Symposium on Language Tolerance, held in April 1970. The conclusions reached at the Symposium and the polemical discussions prompted by divergent interpretations and assessments of them are analysed in detail. Taking into consideration the language politics in Bosnia and Herzegovina as a whole, it is concluded that the Symposium can be regarded as a milestone in the development of a new, autonomous, Bosnian-Herzegovinian language policy during the Socialist period.

Keywords: *Symposium on Language Tolerance; Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language; A Proposal for Consideration; language politics in Bosnia and Herzegovina; standard language varieties; Serbo-Croatian/Croatian-Serbian*